

Sateenkaariperheet päivähoidossa ja koulussa

Opas kasvatus- ja hoitoalan ammattilaisille

Johdanto

Suomessa elää tuhansia lapsia ja nuoria sateenkaariperheissä. Näiden lasten lähipiiriin kuuluu vielä suurempi joukko mummoja, kummeja, kavereita ja naapureita. Mihin tahansa päiväkotiin tai kouluun voi milloin tahansa tulla lapsi, joka elää sateenkaariperheessä tai jonka lähipiiriin kuuluu sateenkaariperheellisiä ihmisiä. Lisäksi kenestä tahansa päiväkodin tai koulun lapsesta tai nuoresta saattaa aikuisena tulla sateenkaariperheen vanhempi.

Sateenkaariperheillä tarkoitetaan lapsiperheitä, joissa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Perheiden kirjo on laaja: joukkoon mahtuu esimerkiksi naisparin tai miesparin perheitä, monenlaisia transihmisten perheitä sekä perheitä, joissa lapsella on ollut alusta asti enemmän kuin kaksi vanhempaa.

Lapsesta ei näy päällepäin, montako äitiä tai isää hänellä on. Päivähoitoryhmässä tai koululuokassa voi siis hyvin olla sateenkaariperheiden lapsia myös ilman, että henkilökunta tietää asiasta. Kaikki vanhemmat eivät välttämättä halua tuoda asiaa aktiivisesti esille – syystä tai toisesta. Tämänkin takia kasvatus- ja hoitoalan ammattilaisen on hyvä miettiä sateenkaariperheitä koskevia perusasioita ja kysymyksiä riippumatta siitä, onko asia vielä tullut työssä esille vai ei.

Silloinkin, kun luokassa tai ryhmässä ei ole sateenkaariperheiden jäseniä, on perheiden monimuotoisuudesta puhuminen tärkeää. Kaikkien lasten ja nuorten on avartavaa ja helpottavaa kuulla, että on olemassa monenlaisia perheitä ja monia erilaisia tapoja tulla vanhemmaksi.

Tämä opas on tarkoitettu työn tueksi kasvatus- ja hoitoalan ammattilaisille. Sateenkaariperheet ry:n työntekijät vastaavat mielellään lisäkysymyksiin ja konsultaatio- ja koulutuspyyntöihin.

Monta tapaa saada lapsia tai tulla vanhemmaksi

Sateenkaariperheisiin syntyvät lapset ovat yleensä hyvin toivottuja ja perheen perustamisen eteen on nähty runsaasti vaivaa. Vahinkolapsia sateenkaariperheisiin ei yleensä synny, vaan vanhemmuus on keskimääräistä pidemmän ja tarkemman harkinnan tulosta, ja perheenlisäyksen saamiseen tarvitaan usein myös ulkopuolista apua ja neuvoja.

Vielä 1980-luvun Suomessa vanhemmuus nähtiin käytännössä mahdollisena vain perinteisessä heterosuhteessa, eikä muita roolimalleja tai tietoa ollut käytännössä tarjolla. Vähitellen keskustelu perheiden monimuotoisuudesta ja esimerkiksi lapsettomuusklินิกoiden palveluista lisääntyi. Tänä päivänä vanhemmuus on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille aikuisille jo yksi mahdollinen tulevaisuudenkuva muiden joukossa, ja yksityiset lapsettomuusklินิกat palvelevat niin yksin vanhemmaksi haluavia naisia, naispareja kuin useammankin vanhemman perheitä. Myös lainsäätäjä on herännyt perheiden monimuotoisuuteen, ja mahdollistanut esimerkiksi sen, että lapselle voidaan vahvistaa vanhemmiksi yhtä hyvin kaksi äitiä, kaksi isää, tai isä ja äiti.

Suurin osa miesparien perheistä Suomessa on uusperheitä, joissa lapset ovat peräisin jommankumman tai molempien entisistä heterosuhteista. Näillä lapsilla on siis yleensä sekä äiti että isä, eikä isän miesystävää välttämättä mielletä toiseksi isäksi. Nuoremmille homomiehille ajatus jaetusta vanhemmuudesta yhdessä tutun naisen tai naisparin kanssa on jo mahdollinen. Lapset saattavat asua yhtä lailla joko isien tai äitien luona tai vuoroin molemmissa kodeissa.

Suuri osa transvestiittimiehistä elää parisuhteessa naisen kanssa ja monet transsukupuoliset tekevät päätöksen sukupuolenkorjausprosessin aloittamisesta vasta aikuisiässä, perheen perustamisen jälkeen. Myös näissä perheissä on lapsia suunnilleen yhtä paljon kuin perheissä keskimäärin. Perheenjäsenen sukupuoliristiriidan kokemus tuo perhe-

elämään omat haasteensa, ja ammatti-ihmisten valmiudet kohdata sukupuolivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita ovat hyvin vaihtelevat.

Perheellisäystä harkitessaan korjausprosessin läpikäyneet tai prosessissa ovat transsukupuoliset ihmiset joutuvat päättämään, ovatko he valmiita astumaan tielle, jonka varrella joutuvat todennäköisesti itse toimimaan ammatti-ihmisten kouluttajina sekä lisääntymisteknologian ja perhelainsäädännön että transsukupuolisuuden perusfaktujen kohdalla. Lähtökohtaisesti transsukupuolisia ihmisiä on kuitenkin kohdeltava palveluissa vahvistetun sukupuolen mukaisesti eli naisina naisten joukossa tai miehinä miesten joukossa. Läpikäytyyn sukupuolen korjausprosessiin voi suhtautua taustana tai sairaushistoriana, jolla ei välttämättä ole enää mitään merkitystä.

Mahdollisuus roolivapaampaan vanhemmuuteen

Naisen ja miehen muodostamille pareille on tarjolla hyvin selkeä kulttuurinen malli siitä, mitä parisuhde ja perhe tarkoittavat ja miten perheenä eletään. Heillä on roolimalleja ja samastumiskohteita niin omassa lähipiirissään kuin tv-sarjoissa ja kadunvarsimainoksissakin. Osa näistä on hyviä ja osa ei, mutta samastuminen ja sen kautta oman vanhemmuusidentiteetin rakentaminen on joka tapauksessa mahdollista. Sateenkaariperheiltä nämä mallit puuttuvat lähes kokonaan.

Roolimallien puuttuminen on sekä haaste että mahdollisuus. Tulevat sateenkaarivanhemmat harkitsevat usein hyvin tarkkaan, millaisessa perheessä haluaisivat lapsen kanssa elää. Ratkaisuja ei tehdä vain siksi, että niin on tapana. Myös aikuisten välistä parisuhde- ja vanhemmuusdynamiikkaa pohditaan usein jo kauan ennen kuin lapsi on saanut alkunsa.

Näkymättömydestä näkyville

Iso osa sateenkaariperheistä on osittain tai kokonaan näkymättömiä. Esimerkiksi kolmen tai neljän vanhemman perheiden koko todellisuus ei näy perhetilastoissa, koska lapsella voi Suomessa olla korkeintaan kaksi juridista vanhempaa. Joidenkin perheiden kohdalla näkymättömyys yltää arkeen asti. Vaikka yleinen ilmapiiri on muuttunut paljon viimeisten vuosikymmenten aikana, seksuaali- tai sukupuolivähemmistössä eläminen ei ole välttämättä vielääkään yksinkertaista. Sateenkaariperheet saattavat syrjityksi tulemisen pelossa jättää joitain palveluita kokonaan käyttämättä tai salata todellisen perhemuotonsa esimerkiksi päiväkodilta ja koululta. Myös perheen sukulaisilla ja läheisillä voi olla vaikeuksia nähdä sateenkaariperhe oikeana perheenä.

Kaikesta huolimatta suurin osa sateenkaariperheistä elää hyvin tavallista lapsiperheen arkea. Vanhemman ominaisuudet kasvattajana ja hoivaajana eivät määräydy homo- tai biseksuaalisuudesta tai sukupuolen ilmaisusta, vaan hänen kokonaispersoonastaan. Sateenkaari-perheidenkin vanhemmat voivat olla joustavia, suvaitsevaisia, vanhan-aikaisia, suojelevia, tiukkapipoisia, helliä, ankaria, tukevia, urheilullisia, epävarmoja, hassuttelevia...

Sateenkaariperheiden lapsille ja aikuisille olisi tärkeää, että todellisuuden moninaisuus huomioitaisiin niin arjen kohtaamisissa kuin lainsäädännössäkin. Sateenkaariperheiden näkökulmasta vanhemmuus ja perhe eivät synny eivätkä riipu biologisista siteistä tai sukupuolirooleista. Perhe syntyy rakkaudesta ja sitoutumisesta.

- Lapsen oma perhe on lapselle tärkeintä maailmassa.
- Lapsi tarvitsee pysyvät ja turvalliset suhteet kaikkiin tosiasiallisiin vanhempiinsa – sekä lapsen kanssa yhdessä asuviin että muihin riippumatta biologiasta tai juridiikasta.
- Vanhempien välinen ihmissuhde on lapsen koti riippumatta vanhempien määrästä, sukupuolista tai siitä, onko kyse rakkaus- vai ystävyys-suhteista.
- Lapsen oma perhe on lapselle tavallinen, ja muiden perheet kiinnostavia.
- Lapsi haluaa tietoa omasta alkuperästään: miten on tullut maailmaan ja miksi.
- Lapsi on hyvin lojaali vanhempiaan kohtaan: jos ympäristö kyseenalaistaa lapsen perheen, tämä loukkaa lasta.
- Lapsi oppii joka päivä uutta, joten lasta hämmästyttää kaikki uusi eikä mikään uusi erityisesti. Toisen lapsen erilainen perhemalli on uusi asia muiden uusien asioiden joukossa.
- Lapsi tarvitsee sitä, että hänen perhettään pidetään tasavertaisena muiden perheiden kanssa.
- Lapsi tarvitsee monenlaisia ihmisen malleja voidakseen samastua ja kokeilla eri rooleja.
- Jos lapsi ei voi hyvin, se näkyy lapsesta, ja ympärillä olevien aikuisten tehtävä on lähestyä lapsen vanhempia ja keskustella heidän kanssa siitä, mistä voi olla kyse.
- Lapsen etu on syntyä toivottuna vähintään yhden rakastavan ja motivoituneen aikuisen kotiin.

Sateenkaariperheen lapsen pelot ja huolet ovat samoja kuin kenen tahansa lapsen:

- Haetaanko minut päiväkodista ajoissa?
- Entä, jos menetän vanhemmat auto-onnettomuudessa?
- Vanhemmat eivät suostu ostamaan uusia keräilyleluja, joita kaikilla muillakin on.

Muiden lasten huolia liittyen sateenkaariperheen lapsiin:

- Elinalla on kaksi äitiä, joiden syliin kiivetä. Miksei minulla ole?
- Kun Antilla on kaksi isää ja yksi äiti, Antti saa varmasti tosi paljon joululahjoja.

Sateenkaariperheen vanhempien huolet ovat enimmäkseen samoja kuin muillakin vanhemmilla. Osa huolista on samoja kuin muihin vähemmistöryhmiin kuuluvilla:

- Miten onnistun kasvattamaan lapseni niin, että hänen itsetuntonsa kantaa ja ettei häntä kiusata?
- Miten voin suojella lastani ympäristön asenteellisuudelta?
- Miten päiväkodissa/koulussa suhtaudutaan lapseeni ja perheeseemme?
- Leimautuuko lapseni päiväkodissa/koulussa jotenkin erityiseksi?

Sateenkaariperheen nuoren huolet ovat enimmäkseen samanlaisia kuin kenen tahansa teini-ikäisen:

- Entä jos minua tai vanhempiani loukataan?
- Isät eivät päästä kesällä festareille.
- Joudunko selittämään perhemuotoani uudessa koulussa ja joudunko sitä kautta huomion keskipisteeksi?

Joidenkin perheen ulkopuolisten aikuisten pelot ja huolet johtuvat siitä, että asia on outo ja vieras:

- Tuleekohan sateenkaariperheen lapsesta homo/lesbo/transvestiitti?
- Entä jos lapsesta ei kasvakaan naisellista naista tai miehekästä miestä?
- Miespari ei varmaankaan kykene kasvattamaan lapsia
- Lapsesta tulee koulukiusattu.
- Lapsi joutuu näkemään kotonaan homoseksisiä.
- Homo- ja lesbovanhemmat ovat itsekkäitä ihmisiä, jotka eivät ajattele lapsen parasta.
- Voinko antaa omien lasteni leikkiä sateenkaariperheen lasten kanssa?

Esimerkkejä perheiden moninaisuuden huomioimisesta

Koteihin jaettava materiaali

”Vie tämä piirustus isälle ja äidille” voidaan muuttaa helposti muotoon ”Vie tämä piirustus kotiin/vanhemmille”. Vanhempien ohella voidaan puhua vaikkapa kotiväestä tai viitata aikuisiin heidän etunimillään. Perheiltä kannattaa kysyä suoraan, miten he haluavat perheenjäseniään kutsuttavan.

Myös päiväkodin ja koulun käyttämät henkilötietolomakkeet saattavat vaatia täyttäjältä luovuutta, jotta koko perhe saadaan mahdutettua mukaan.

Vanhempainillat

Vanhempainilloissa ja muissa tapahtumissa on hyvä ottaa huomioon erilaiset perhemuodot. Kaikkia perheitä ei esimerkiksi voida jakaa isien ja äitien ryhmiin. Käytäntöjä ja nimityksiä voi tarvittaessa pohtia etukäteen yhdessä perheen kanssa.

Kirjojen, kuvien, laulujen ja leikkien perheet

Useimmissa saduissa prinssi saa prinsessan, ja oppikirjojen kuvituksissa isä käy autolla töissä äidin jäädessä kotiin lasten kanssa. Lastenlauluissakaan ei perinteisen perheen mallista juuri poiketa. Myös sateenkaariperheen lapselle olisi tärkeää nähdä oma perhemallinsa muiden perhemallien rinnalla, ja muidenkin lasten ja nuorten olisi hyvä tutustua perhemuotojen moninaisuuteen. Tämä kannattaa pitää mielessä esimerkiksi silloin, kun valitsee kuvitusta monisteisiin tai värityskuviin.

Kaikkeen oppimateriaalin kuvitukseen ei voi itse vaikuttaa, mutta normatiivisistakin kuvista voi keskustella oppilaiden kanssa.

Sateenkaariperheet ry:stä voi lisäksi pyytää kopioita esimerkiksi sateenkaariperheitä käsittelevistä lehtiartikkeleista ja -kuvista käytettäväksi lisämateriaalina opetuksessa.

Isänpäivä ja äitienpäivä

Moninaisissa sateenkaariperheissä myös isän- ja äitienpäivän viettoon liittyvät kysymykset ratkaistaan monin tavoin. Joissain perheissä isänpäivää ei juhlita ollenkaan, toisissa juhlitaan kahta isää ja kolmannessa kortteja askarrellaan ukille tai papalle. Perheen omat käytännöt on hyvä selvittää ennakkoon.

Valokuvat, piirrokset ja sukupuut omasta perheestä

Kotoa tuodut valokuvat ja päiväkodissa tai koulussa piirretyt kuvat omasta perheestä ovat parhaimmillaan oiva tapa tuoda esiin perheiden moninaisuutta. Kuitenkin silloin, jos perhe ei syystä tai toisesta voi tai halua elää avoimesti sateenkaariperheenä, tilanne saattaa ahdistaa lasta. Aikuisten vastuu on pitää huolta siitä, ettei lapsen tarvitse koskaan kantaa kaapista tulemisen vastuuta. Sekä lasta että vanhempia rauhoittaa, kun asioista ja toimintatavoista neuvotellaan ennakkoon. Tarvittaessa piirrostehtävän voi myös muotoilla väljemmin, kuten ”piirrä kesälomaan liittyvä kiva muisto”.

Perinteisen sukupuun laatiminen on monille sateenkaariperheille ongelmallista. Perhe ei ehkä taivu tavanomaisen malliseen sukupuuhun, tai lapsen voi olla haastavaa nimetä kaikkia sukulaisuussuhteitaan, jos tavanomaiset sukulaistermit eivät toimi. Lisäksi perheen välit osaan sukulaisista ovat saattaneet katketa esimerkiksi homofobisten asenteiden vuoksi.

Moninaisten sukupuoliroolien huomiointi

Osassa sateenkaariperheitä haastetaan kulttuurissa vallitseva tiukka jako poikiin ja tyttöihin ja miehiin ja naisiin. Varsinkin perheissä, joihin kuuluu transihmisiä, tämä voi olla erityisen tärkeä kysymys. Myös sukupuoliroolien kapea-alaisuus kyseenalaistetaan joissain sateenkaariperheissä, ja käsitykset vanhemmuuden sukupuolittuneista rooleista saattavat poiketa totutusta.

Myös osa lapsista voi kokea tytöttelyn/pojittelun tai sukupuolen mukaisiin ryhmiin jakautumisen vaikeaksi. Sukupuolen sijaan ryhmäjakoja voidaan tehdä yhtä lailla esimerkiksi kiinnostusten, harrastuksen tai vaikka vaatteiden värin perusteella. Jos jako tyttö- ja poikaryhmiin on erityisen toivottavaa, on jaossa oltava joustovaraa, jos lapsi kokeekin vahvasti kuuluvansa toiseen ryhmään.

Päiväkodin arjessa voi sukupuolisensitiivisyyttä lisätä pohtimalla muun muassa, onko laululeikin prinsessan tai keijukaisen aina oltava tyttö, tai voisiko päiväkodin itsenäisyyspäivän vastaanotolla presidentti puolisoineen olla vaihteeksi miespari. Tai mahtuisiko nukkeleikkiin kahden sijasta kolmekin vanhempaa, ja saisiko myös poika halutessaan leikkiä äitiä?

Kouluikäisten kasvattajat voivat kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, esitetäänkö oppimateriaaleissa sairaanhoitajat aina naisina ja lentokapteenit miehinä. Entä jos luokassa pitää siirrellä pöytiä ja tuoleja, kutsutaanko avuksi pelkkiä poikaoppilaita? Huomiota olisi hyvä kiinnittää myös oppilaiden puhutteluun sukupuolen mukaan luokiteltuina ryhminä: jos Maija ja Liisa pulisevat, ei ole tarpeen komentaa kaikkia tyttöjä ("Nyt tytöt hiljaa siellä"), vaan viestin voi osoittaa häiritseville oppilaille ("Maija ja Liisa, olkaahan hiljaa").

”Mistä lapset tulevat?” ja muut lasten kysymykset

Osa sateenkaariperheiden lapsista on saanut alkunsa jotenkin muuten kuin heteroyhdynnässä – monet lapsettomuuslinikalla ja osa koti-inseminaation avulla. Sateenkaariperheiden vanhemmilta kannattaa kysyä, miten he toivovat asiaa käsiteltävän jos ja kun lapset ottavat vauva-aiheet puheeksi, ja mitä heidän lastensa taustoista sopii kertoa muille lapsille. Jotkut naisparit esimerkiksi muotoilevat asian lapsilleen niin, että heitä on auttanut mies, joka on antanut suuren lahjan – vauvan siemeniä – ja että lisäksi apuna on ollut lääkäri.

Päiväkodissa ja koulussakin saattaa lasten keskuudessa herätä keskustelua siitä, miksi joillain on vaikkapa kaksi isää ja joillain toisilla ei isää ollenkaan. Näissä tilanteissa aikuisen on usein syytä osallistua keskusteluun. Tärkeintä ei oikeastaan ole se millä sanoin tai mitä lapsille vastataan. Sen sijaan lapsi kyllä huomaa, *miten* hänelle vastataan – luonnollisesti ja suoraan vai vaivautuneesti ja koko aihetta vältellen.

Mitä ”homo” tai ”lesbo” tarkoittaa?

- Homo on mies, joka rakastaa toista miestä. Lesbo on nainen, joka rakastaa toista naista. Heteroksi taas kutsutaan miestä, joka rakastaa naista, ja naista, joka rakastaa miestä.

Miksi Villellä on kaksi isää?

- Perheitä on monenlaisia. Villellä on kaksi isää, koska Villen isät rakastavat toisiaan niin paljon, että halusivat saada lapsia – aivan kuten sinunkin vanhempasi.

Missä Villen äiti sitten on?

- Villen perheeseen ei kuulu äitiä. Eräs hänen isiensä ystävä on synnyttänyt Villen, mutta Matti ja Kimmo ovat Villen vanhemmat ja pitävät Villestä huolta.

Miten tuo mies voi olla Emmiin äiti?

- Hän on synnyttänyt Emmiin, mutta silloin hänellä oli vielä naisen keho ja naisen nimi. Emmiin äiti kuitenkin tiesi olevansa ennemmin mies kuin nainen ja niinpä lääkärit auttoivat häntä saamaan sellaisen kehon kuin useimmilla miehillä on. Hän muutti myös nimensä. Silti hän on Emmiin äiti.

Miksi Santun isä pukeutuu välillä naisten vaatteisiin?

- Jokainen ihminen saa pukeutua sellaisiin vaatteisiin kuin haluaa. Joillekin miehille, kuten Santun isälle, tulee hyvä mieli siitä, että he saavat pukeutua välillä naisten vaatteisiin ja näyttää naisilta. Myös jotkut naiset tykkäävät välillä pukeutua miesten vaatteisiin.

Voiko tyttö mennä naimisiin tytön ja poika pojan kanssa?

- Voivat, jos haluavat. Aikuisilla voi olla monenlaisia suhteita keskenään. Jotkut elävät ja asuvat yksin, mutta monet elävät jonkun toisen aikuisen kanssa. Jotkut aikuiset menevät naimisiin ja jotkut elävät yhdessä muuten vain.

Tuleeko Annista lesbo, kun hänen äitinsä ovat lesboja?

- Ei välttämättä. Anni saattaa rakastua isona poikiin, tyttöihin tai molempiin. Aivan kuten sinäkin. Se, että Annin vanhemmat ovat lesboja, ei tee Annista lesboa. Ihan niin kuin kaikista heterojen lapsista ei tule heteroja.

Tuleeko minusta lesbo, jos leikin Annin kanssa?

- Sinusta tulee se, mikä tulee riippumatta siitä, kenen kanssa leikit. Homona, lesbona ja heterona oleminen tulee ihmisen sisältä. Se ei tartu eikä sitä voi opettaa tai oppia muilta.

Miten ja miksi puhua lasten kanssa sateenkaariperheistä?

Perheiden monimuotoisuudesta keskusteleminen on tärkeää riippumatta siitä, onko koulussa tai päiväkodissa sateenkaariperheiden lapsia.

- Moninaisuudesta ja yhdenvertaisuudesta keskusteleminen antaa jokaiselle lapselle ja nuorelle tilaa olla oma itsensä. Samalla ryhmään luodaan hyväksyvä ja tasa-arvoinen ilmapiiri, joka kannustaa lapsia kunnioittaviin kohtaamisiin myös jatkossa.
- Kaikki lapset tarvitsevat hyväksyntää ja tukea omalle perhemallilleen. Oma perhe on jokaiselle lapselle se ainoa oikea ja merkityksellisin.
- Perhe on merkittävä osa lapsen arkea ja sitä kokemusmaailmaa, johon hän sitoo oppimansa asiat. Kun kasvattaja käsittelee ihmisiä, tapahtumia ja ilmiöitä, on oppimisenkin kannalta tärkeää, että myös sateenkaariperheen lapsi voi kokea kasvattajan tarkoittavat myös juuri hänen elämys- ja kokemusmaailmaansa kuuluvia asioita.
- On tärkeää, että lapset ymmärtävät peruskäsitteet ja saavat sanoja käyttöönsä. Näin vähennetään myös kouluissa tavallista homottelua. Vaikka homottelu tai homovitsit olisi tarkoitettu huumoriksi, niihin on tärkeää puuttua. Ne loukkaavat niitä lapsia, jotka pohtivat omaa suuntautumistaan tai joiden läheisissä on homoja tai lesboja.
- Perusopetussuunnitelman perusteet velvoittavat opettajaa tukemaan kodin kasvatus tehtävää. Kodin ja koulun yhteistyön lähtökohtana tulee myös olla eri osapuolten kunnioitus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittavat päivähoiton järjestäjää korostamaan lapsen yksilöllisten tarpeiden, persoonallisuuden ja perhekulttuurin huomioimista. Lapsen tulee saada kokea olevansa tasa-arvoinen. Hyvässä kasvatuskumppanuudessa vanhemmat ja henkilöstö toimivat yhdessä lapsen kasvun ja kehityksen tukemiseksi.

Ideoita ja materiaalia perheiden moninaisuuden käsittelemisen avuksi

Kuvakollaasi: onnellinen perhe

Lapset tai nuoret voivat tehdä kuvakollaaseja esimerkiksi lehdistä leikatuista kuvista aiheena ”onnellinen perhe”. Valmiista teoksista keskustellaan yhdessä ja pohditaan, onko olennaista, montako jäsentä perheessä on, mitä sukupuolta he ovat, missä he asuvat jne. Lisäksi keskustellaan, mikä perheessä on tärkeintä ja millaisessa perheessä on hyvä olla.

Mediakasvatus

Tutkitaan aikakauslehtien tai vaikkapa omien oppikirjojen perhekuvia ja tehdään niistä esimerkiksi posterit seinälle. Pohditaan, millaisia perheitä löytyi. Löytyikö kuvista sateenkaariperheitä? Jos ei, miksi ei? Jos löytyi, millaisia? (Useimmiten sateenkaariperheeksi kuvataan kahden äidin perhe.) Pohditaan myös, voiko kuvien henkilöiden seksuaalista suuntautumista tai transtaustaa arvioida ulkonäön perusteella.

Kansainvälisessä mainonnassa sateenkaariperheitä on ollut esillä jo pitkään. Mm. sivustolle www.commercialcloset.org on kerätty mainoksia, joissa esiintyy myös sateenkaariperheitä. Opettaja voi vertailun vuoksi esitellä näitä.

Materiaalia englannin tunneille

Yhdysvaltalainen COLAGE-järjestö julkaisee sateenkaariperheiden lapsille suunnattua nettilehteä. Julkaisu on englanninkielinen ja se sisältää mm. lasten kirjoittamia tarinoita sekä videopätkiä,

joissa sateenkaariperheiden lapset ja nuoret kertovat itsestään ja perheestään. Osa sivuston sisällöstä on suunnattu myös lukutaidottomille lapsille. Lehti löytyy osoitteesta <http://www.rainbowrumpus.org>

Tavalliset perheet -korttipeli

Tässä korttipakassa seikkailee koko joukko erilaisia perheitä, joista yhdessä lapsilla on kaksi isää. Mikään perheistä ei ole ”hullunkurinen”. Mukava tapa käsitellä lasten ja nuorten kanssa perheiden moninaisuutta. Tilattavissa mm. Sateenkaariperheet ry:ltä.

Marttinen & Salminen 2014: Ikioma perheeni

Erityisesti alakouluikäisille soveltuva kirja, jonka avulla on helppo käsitellä erilaisia perhemuotoja sekä sukupuoli-identiteettejä. Kaunis kuvitus ja lämminhenkinen tarina kertovat Kuusta, jonka perheeseen kuuluu kaksi äitiä. Kirja käsittelee monipuolisesti erilaisia perhemuotoja. Tilattavissa myös Sateenkaariperheet ry:ltä.

Todd Parr: Perhekirja

Todd Parr: Ei häitä jos on erilainen

Päiväkotiin ja esi- ja alkuopetukseen soveltuvat humoristiset ja värikkäät kuvakirjat.

Kodin ja päivähoiton/koulun yhteistyö

Lasten ja nuorten vanhemmille on tärkeää voida luottaa koulun ja päiväkodin henkilökuntaan. Osalla sateenkaariperheiden vanhemmista on takanaan ikäviäkin kokemuksia viranomaisten kanssa asioimisesta ja luottamuksen rakentaminen saattaa viedä tavallista enemmän aikaa. Jotkut vanhemmat voivat lisäksi mieltää koulun ikävällä tavalla heteronormatiiviseksi paikaksi omien koulukokemustensa vuoksi.

Perheellä saattaa myös olla korkea kynnyks kerton lapsen liittyvistä huolistaan tai ongelmista, koska he saattavat pelätä, että ongelmat tulkitaan perhemuodosta johtuviksi. Henkilökunnan on hyvä antaa aikaa avoimelle tutustumisprosessille. Avuksi saatetaan tarvita tavallista tarkempi päiväkodin/koulun toimintaa ohjaavien arvojen, rutiinien ja käytäntöjen selvittäminen.

Sateenkaariperheiden vanhemmilla on usein kokemus suurennuslasin alla olemisesta. Vanhemmat ovat tottuneet siihen, että joutuvat selittämään perhekuviotaan, roolejaan ja kasvatusnäkömystään joka yhteydessä. Yleensä vanhemmat kuitenkin toivovat, että heidän puoleensa käännetään rohkeasti kaikissa asioissa, jotka henkilökuntaa tai muita lapsia tai nuoria askarruttavat. Varsin tavallista on, että vanhemmat ottavat yhteyttä päiväkotiin ja kouluun jo etukäteen kertoakseen perheestään ja tärkeiksi kokemistaan asioista.

Eräs toimiva kodin ja koulun tai päivähoiton yhteistyömuoto on se, että sateenkaariperheen vanhemmat kutsutaan aktiivisesti mukaan lapsen luokan tai päiväkodin arjen touhuihin esimerkiksi avustamaan retkillä tai olemaan lisäksi leivottaessa tai askarrellessa. Tätä kautta vanhemmilla on mahdollisuus myös tutustua lapsensa kavereihin ja vastata näiden mahdollisiin kysymyksiin.

On tärkeä muistaa, että sateenkaariperheet-otsikon alle mahtuu hyvin monenlaisia perheitä. Siinä missä yksi perhe toivoo avointa ja suorapuheista linjaa kaiken suhteen, toisella saattaa olla suuri tarve sulautua massaan ja tulla nähdyksi ”ihan tavallisena perheenä” ilman mitään etuliitteitä.

Kodin ja koulun tai päiväkodin yhteistyötä voi olla vaikeaa kehittää, jos vanhemmat eivät syystä tai toisesta halua kertoa perheestään tai yrittävät salata, keitä kaikkia lapsen perheeseen kuuluu. Vanhemmat voivat myös pyytää, että oppilaan perhetausta ei tulisi ilmi luokassa, esimerkiksi kiusaamisen pelon takia.

Mitä nuoremasta lapsesta on kysymys, sitä tärkeämmässä roolissa hänen perheensä on hänen elämässään. Luottamuksellinen kodin ja koulun/päiväkodin yhteistyösuhde on kaikkien osapuolten ja varsinkin lapsen etu. Tärkeimmät tavoitteet ovat kaikille osapuolille yhteisiä: lapsen kasvun ja kehittymisen tukeminen ja tuen yhdenvertainen takaaminen myös perhemuodosta riippumatta.

Esimerkkejä kysymyksistä, joita voidaan käydä läpi perheiden kanssa päivähoiton tai koulun alkaessa:

- Kertokaa perheestänne. Keitä perheeseenne kuuluu? (Avoimet kysymykset antavat perheille tilaa määritellä itse sen, kenet he katsovat perheeseen kuuluvaksi.)
- Mitä nimityksiä lapsenne käyttää eri perheenjäsenistä? (Etunimet, isä/iskä, Petra-äiti/ Maija-äiti jne?)

- Kuinka avoimesti puhutte perheestänne? Kuinka avoimesti ja millä tavalla haluatte meidän puhuvan perheestänne esimerkiksi toisten lasten ja vanhempien kuullen? (Kaikki sateenkaariperheet eivät halua tuoda perhemuotoaan julki kaikissa tilanteissa. Taustalla saattaa olla esimerkiksi pelkoa syrjinnästä asuinalueella, työpaikalla tms.)

- Miten vanhemmuus on perheessänne jaettu? Ovatko molemmat/ kaikki aikuiset yhtä lailla lapsen vanhempia ja vastuussa lapsesta? Onko joku aikuisista ns. ensisijainen vanhempi, jonka kanssa mm. päivähoitoon/kouluun liittyvät keskustelut tulisi hoitaa?

- Kuinka teidän perheessänne on puhuttu siitä, miten lapset ovat saaneet alkunsa/tulleet perheeseen? Miten haluatte meidän käsittelevän asiaa lasten kanssa?

- Onko teillä toiveita siitä, miten voisimme käsitellä sateenkaariperheisiin liittyviä aiheita lasten kanssa? (Joillakin perheistä saattaa olla hyllyssään sateenkaariperheistä kertovia satukirjoja ja muuta materiaalia, josta voi olla hyötyä.)

Yhdenvertaisuus ja moninaisuus työyhteisössä

Yhdenvertaisuuteen ja moninaisuuden arvostamiseen pyrkivä päiväkoti tai koulu on hyvä kasvuympäristö jokaiselle lapselle ja nuorelle, mutta hyväksyvä ja yhdenvertaisuutta edistävä ilmapiiri on tärkeä myös työyhteisön hyvinvoinnin kannalta. Jokainen meistä voi olla omalla panoksellaan kehittävä ilmapiiriä avoimempaan, kunnioittavampaan ja tasavertaisempaan suuntaan. Näiden kysymysten pohtimisella pääset hyvään alkuun:

- Mitä tiedät sateenkaariperheistä? Miten ajatuksesi voisivat tukea lasta tai nuorta, joka on sateenkaariperheestä. Mitä tukea itse olet saanut koulussa omalle perhemallillesi ja kuinka tärkeää se on mielestäsi ollut?
- Selaa jokin oppikirja läpi tai seuraa toisen opettajan opetusta. Tarkkaile, kuinka useasti perheeseen, parisuhteeseen, vanhemmuuteen, seurusteluun yms. liittyviä asioita mainitaan. Kuinka usein kyseessä on heteroydinperhemalli ja/tai stereotyyppinen naisen/miehen malli? Kuinka usein pariskunnat koostuvat miehestä ja naisesta?
- Jos lapsi kysyy, miten vauvat saavat alkunsa, kerrotko myös hedelmöityshoidoista ja koti-inseminaatiosta, ja mainitsetko, että kaikki lapset eivät elä heidät synnyttäneen ihmisen perheessä? Tuleeko tykkäämisestä, hellyydestä ja naimisiinmenosta puhuttua vain tyttöjen ja poikien tai miesten ja naisten välisenä asiana?
- Kuinka monta ei-heteroseksuaalisesti suuntautunutta työyhteisösi kuuluvaa ihmistä tunnet? Kuinka avoimesti he kertovat omasta mahdollisesta parisuhteestaan tai perheestään?

- Tunnetko ketään transsukupuolista ihmistä tai transvestiittia (tai tiedätkö tuntevasi)? Entä ihmisiä, joiden sukupuolen ilmaisu jotenkin muuten poikkeaa normista?

- Kuinka avoin ja hyväksyvä ilmapiiri tuntemissasi kouluissa tai päiväkodeissa on? Voiko työtovereille kertoa omasta perheestään silloinkin, jos se on sateenkaariperhe? Välittykö tämä ilmapiiri myös lapsille ja nuorille?

Lastenkirjoja keskustelun tueksi

*Marttinen, Tittamari & Salminen, Aiju: **Ikioma perheeni** (2014)*

- Ensimmäinen suomalainen sateenkaariperheistä kertova lastenkirja. Tarina kertoo Kuusta, jolla on kaksi äitiä ja jonka parhaalla ystävällä on neliapilaperhe. Tilattavissa Sateenkaariperheet ry:ltä.

*Hoffman, Mary & Asquith, Ros: **Meidän ja muiden perheet** (2010)*

- Lastenkirjan perhemalleissa vilahtavat mm. adoptioperheet, yhden vanhemman perheet, isovanhempien luona asuvat lapset, kahden äidin tai isän perheet, suuret suvut ja pienenpienet suvut.

*Parr, Todd: **Ei haittaa, jos on erilainen** (2005)*

- Kirja kannustaa lasta itsensä arvostamiseen ja toisen hyväksymiseen. Iloiset kuvat ja pelkistetyt hahmot saavat lapsen mielikuvituksen liikkeelle. Samalla kirja on oivallinen keskustelun vauhdittaja: ei haittaa, jos puuttuu hammas tai kaksi. Ei haittaa, jos kulkee pyörillä. Ei haittaa, jos on näkymätön ystävä. Kirjaan liittyviä keskustelu- ja toimintavinkkejä opettajille saatavilla osoitteessa www.pienikarhu.fi/parr_opas.htm

*Parr, Todd: **Perhekirja** (2006)*

- *Perhekirja* esittelee erilaisia perheitä hauskaasti ja lämmöllä. Kaikkia perheitä yhdistää yhteenkuuluvaisuuden tunne. Ei ole kahta samanlaista perhettä, mutta eri perheissä osataan rakastaa yhtä lailla.

*Ledu, Stephanie & Frattini, Stephane: **Suuri perhekirja** (2009)*

- *Suuri perhekirja* esittelee perheitä meiltä ja muualta, nyky- ja entisajoilta. Perheitä on monenmoisia: pieniä, suuria, uusia ja kirjavia.

Luettavaa aikuisille

Jämsä, Juha (toim.): **Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville** (2008)

- Lasten, vanhempien ja eri alojen ammattilaisten tarinoita sekä käytännön työkaluja ja ideoita asiakaskohtaamisiin ja perheiden moninaisuuden käsittelemiseen. Tilattavissa Sateenkaariperheet ry:ltä.

Tutkimusraportti: **Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalvissa ja koulussa** (2007)

- Helsingin yliopiston, työministeriön ja Sateenkaariperhetyön projektin yhteistyönä valmistunut julkaisu, jossa esitellään tutkimuksen tuloksia.

Aarnipuu, Tiia: **Sateenkaariperheen ABC** (2010)

- Kirjassa selitetään lyhyesti monenlaisia sateenkaariperhe-elämään ja lasten saamiseen liittyviä asioita ja mukana myös tapausesimerkkejä elävästä elämästä. Tuorein painos on vapaasti ladattavissa internetistä.

Jämsä, Juha: **Isä, joka on homo. Homomiehen perhe ja vanhemmuus** (2003)

- Miten homomiehet puhuvat perheistään ja vanhemmuudestaan?

”Ei-heteroseksuaaliset nuoret heteronormatiivisessa koulussa”. Teoksessa *Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (toim.): Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet*. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto. (2003)

”Heteroita oomme kaikki? Kasvatuksen heteroseksuaalinen normi”. Teoksessa *Kiilakoski, Tomi, Tomperi, Tuukka & Vuorikoski, Marjo (toim.) Kenen kasvatust? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino. 62–86. (2005)

Apilaperhe

Perhe, jossa lapsi tai lapset ovat syntyneet kahden eri perheyksikön yhteiseksi lapsiksi. Esimerkiksi naisparin ja itsellisen miehen tai miesparin ja naisparin yhdessä muodostama perhe. Apilaperheet voidaan jakaa edelleen kolmen vanhemman kolmiapilaperheisiin, neljän vanhemman neliapilaperheisiin tai kahden vanhemman ystäväperheisiin.

Miesparin perhe

Perhe, jossa miespari jakaa lapsen tai lasten vanhemmuuden keskenään. Molemmat vanhemmat ovat yleensä myös juridisia vanhempia.

Naisparin perhe

Perhe, jossa naispari jakaa lapsen tai lasten vanhemmuuden keskenään. Yleisin sateenkaariperhemuoto. Molemmat vanhemmat ovat yleensä myös juridisia vanhempia.

Polyperhe eli monisuhteinen perhe

Perhe, jonka aikuiset elävät polyamorisessa suhteessa ja jakavat vanhemmuuden keskenään.

Transvanhemman tai transvanhempien perhe

Perhe, jossa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu johonkin sukupuolivähemmistöön.

Sukupuolivähemmistöillä viitataan transsukupuolisiin, transvestiitteihin, transgendereihin ja intersukupuolisiin ihmisiin.

Transsukupuolinen: henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti on eri kuin anatominen sukupuoli, ja joka sen vuoksi käy läpi sukupuolenkorjausprosessin, jossa keho korjataan vastaamaan sukupuolen kokemusta.

Transvestiitti: henkilö, jonka on mahdollista tai jolla on tarve eläytyä kumpaankin sukupuoleen ja ilmentää sukupuolta pukeutumalla väliillä toisen sukupuolen vaatteisiin.

Intersukupuolisuus: synnynnäinen tila, jossa henkilön keho ei vastaa kaksisukupuolijärjestelmän normeja.

Transgender: henkilö, joka ei samastu täysin kumpaankaan sukupuoleen tai samastuu molempiin. Kokemukset kehosta voivat olla hyvin monenlaisia.

Seksuaalivähemmistöillä tarkoitetaan homo- ja bi-seksuaalisia ihmisiä sekä muita ei-heteroita eli kaikkia, joilla on (myös) omaan sukupuoleen kohdistuvia seksuaalisia ja/tai romanttisia tunteita.

Biseksuaali: henkilö, jolla voi olla niin naisiin kuin miehiinkin kohdistuvia seksuaalisia ja/tai romanttisia tunteita.

Homo: mies, jolla on enimmäkseen tai pelkästään miehiin kohdistuvia seksuaalisia ja/tai romanttisia tunteita.

Lesbo: nainen, jolla on enimmäkseen tai pelkästään naisiin kohdistuvia seksuaalisia ja/tai romanttisia tunteita.

Sateenkaariperheet ry